

Ženy, které zůstaly

absynt
prokletí/reportéři

Magdaléna Rojo

**„Myslím, že až se vrátí,
budeme se muset znovu
seznámovat.“**

absynt

Magdaléna Rojo Ženy, které zůstaly

Přeložil Miroslav Zelinský

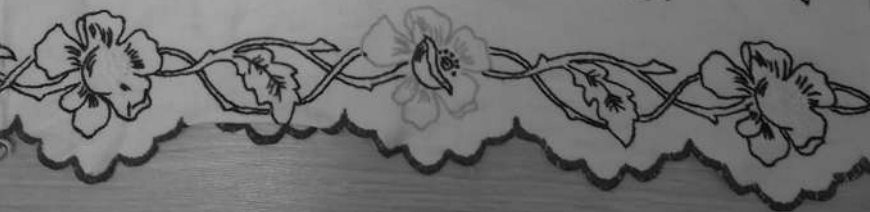
Autorem fotografií v knize je Noel Rojo

A decorative illustration featuring a branch with several five-petaled flowers and three small birds perched on it. The birds are facing right. The branch extends from the left towards the right.

Kto doma
radosti nemá, márne ju

A decorative illustration featuring a branch with several five-petaled flowers and two small birds perched on it. One bird is facing left and the other is facing right. The branch extends from the left towards the right.

u
cudzine hľadá.

„Kdo doma radosti nemá,
marně ji v cizině hledá.“

*(Výšivka, kterou od své babičky
dostala Patricie, jedna z žen,
které zůstaly)*

Obsah

11	Předmluva
17	Oaxaca, Mexiko
91	Senegal
153	Etiopie
179	Jižní Rádžasthán, Indie
247	San Luis Potosí, Mexiko
297	Chihuahua, Mexiko
313	Transylvánie, Rumunsko
347	Východní Slovensko
369	Na závěr
377	Seznam použitých fotografií
381	Zdroje

Slovenské literárne centrum

Tato kniha vyšla s finanční podporou Komise SLOLIA,
Slovenské literárne centrum.

Copyright © Magdaléna Rojo, 2023

Cover art © Pavlína S. Morháčová

Translation © Miroslav Zelinský

ISBN 978-80-8203-554-7

Předmluva

V letadle si ke mně a k mému manželovi Noelovi přisedl neznámý Kubánec. Když jsme vzlétli, oslovil nás ze svého sedadla v uličce. Let na trase Cancún-Brusel trval více než deset hodin, a ačkoli to byl noční let, nespala jsem ani chvíli. Celou cestu jsme si povídali.

Bylo to poprvé v jeho životě, co odjížděl z Kuby. V kapse měl španělský pas. Některý z jeho předků tam měl kořeny, a tak měl i náš spolucestující nárok na evropský cestovní doklad. Díky této kouzelné knížečce se znakem evropského státu na titulní straně, která představuje téměř neomezené možnosti přesouvat se, cestoval nyní za svým bratrem do Bruselu. Kromě rodné Kuby opustil také svou manželku a dceru. Vytáhl mobil a ukazoval nám jejich fotky, s nadšením i jakýmsi smutkem, jako by byl od nich odloučen už celé měsíce. Bylo to přitom jen několik hodin, maximálně dní, kdy se za ním zavřely dveře. Na palubě letadla měl slzy na krajíčku a hlas se mu třásl, ač se to pokoušel zakrýt. Cestoval do země, kterou si v té době mohl na Kubě vygooglit jen stěží. Francouzštinu neovládal, nevěděl, jak přesně to v Belgii vypadá, a už vůbec netušil, co ho tam kromě bratra čeká. Vedle nás seděl odvážný muž, který podle vlastních slov neměl na výběr. Toto je jediná možnost, jak se postarat o rodinu. „Vždyť víte, jaká je na

Kubě situace,“ nadhodil. Při vzpomínce na řady tamních obyvatel čekajících na chléb jsem přikývla.

Když letuška zahlásila, že se máme připravit na přistání, Kubáncem se zeptal, jestli si vyměníme kontakty. Běžná věc, když člověk cestuje po světě a neustále potkává nové lidi. V Indii jsem si tak přidala mezi přátele na facebooku Italku, se kterou jsem slavila dalajlámovy narozeniny, v thajském jazzovém klubu zase Mexičana, se kterým jsem pila pivo. S tou první jsem zažila na cestách jedno z nejkrásnějších rán. Z Mexičana se za pět let stal můj manžel, nejlepší přítel a nejbližší spolupracovník. A Kubáncem? Ten má na svědomí knihu, kterou právě držíte v rukou. Mezi přáteli na facebooku ho však nemám. Před přistáním na bruselském letišti mě požádal o kus papíru, aby na něj mohl napsat svůj kontakt. Místo jména, pod kterým bych ho našla na sociální síti, jsem však uviděla jeho kubánské telefonní číslo – belgické ještě neměl, a namísto e-mailové adresy mi na papír napsal fyzickou adresu kdesi na východě Kuby. Na té adrese zůstaly čekat dvě jeho nejmilejší ženy.

Překvapeně jsem se podívala na papír. Přestože jsem na Kubě byla a znala jsem tamní realitu, ve světě, kde převládají virtuální adresy, mi to nedávalo smysl. Hlavou mi proběhlo, jak asi bude komunikovat se svojí ženou. Žádný skype. Předražené telefonické spojení. Neznámé datum návratu. Jak žijí ženy, které zůstaly, zatímco muži odešli za prací?

Letadlo přistálo a my jsme vystoupili. Já jsem spolu s Kubáncem čekala na pasovou kontrolu v řadě pro občany Evropské unie, Noel v řadě pro občany „třetích zemí“. Našeho kubánského spolucestujícího zdržel policista při kontrole několik minut a kladl mu množství kontrolních otázek, přestože měl v rukou španělský pas. Noelovi zase

policista poradil, že s americkým pasem (Noel se narodil v Mexiku, ale vyrůstal v USA) se příště může postavit do řady se mnou.

Tato cesta se udála v roce 2016. Evropská unie již naplno prožívala takzvanou „migrační krizi“ a k nám se ze všech stran dostávaly informace o stovkách, ba tisících převážně mužů, kteří přicházejí do Evropy. Z lidí se až příliš rychle stala čísla. A ze zoufalých migrujících, či dokonce před válkou prchajících nebezpeční muži, kteří nám prý přišli krást práci a ženy. Tento narativ vůbec nepočítal s rodinami, které zůstaly v původních zemích.

U pásu jsme vyzvedli zavazadla a rozloučili se. Cestou z letiště jsme si s Noelem povídali o tom, jak asi žijí ženy, které zůstaly. Potom jsem tu otázku vypustila z hlavy téměř na celý rok, než jsem si jednoho dne v mexické Oaxace koupila od chlapíka na ulici místní noviny. V oblíbené kavárně se dvěma maličkými stolky jsem je otevřela a začetla se do článku o vesnici, ve které žijí hlavně ženy a děti. Většina mužů je totiž ve Spojených státech amerických. Vzpomněla jsem si na našeho spolucestujícího z letadla a řekla Noelovi: „Zkusme o tom napsat.“

V Mexiku jsme žili nejdéle a sesbírali jsme tam i nejvíc příběhů. V ostatních zemích jsme se také rozhodli zůstat alespoň několik týdnů, abychom jim trochu porozuměli, ale zejména abychom si získali důvěru žen. Mnohé nás pustily do svých domovů a pár dní se o ně s námi dělily, abychom mohli klidně pozorovat jejich životy. Jsem jim za jejich odvalu a ochotu velmi vděčná. Pracovali jsme vždy tam, kde se dalo, ne však proto, že bychom si to mohli finančně dovolit, ale proto, že jsme sobě i ženám chtěli dopřát čas. Chtěli jsme poslouchat a nechat je, aby sdílely svůj vlastní pohled na migraci.

V Mexiku, Senegal, Etiopii, Indii, ale také v Rumunsku a na Slovensku jsme sbírali příběhy žen, které mají různou úroveň vzdělání, rozličné náboženské přesvědčení, ekonomické zázemí, společenské postavení i náhled na život a na svět. Zajímalo nás prožívání žen, jejichž muži odešli a které je od té doby neviděly, stejně jako příběhy těch, kterým se muži vrací domů po několika týdnech a pak znovu odcházejí. V různorodosti jsme hledali to, co všechny ženy spojuje. Jednotlivé příběhy nám přinášely také obraz velkých, globálních témat dneška, jako je klimatická krize, sociální nerovnost, mezinárodní obchod, který ničí místní komunity, nebo postavení původních obyvatel a postavení žen.

Já jsem se ptala, poslouchala a pozorovala. A přiznávám, že někdy jsem se ženami možná až příliš soucítila. Noel mezitím fotil. Obdivovala jsem, jak se dokázal stát neviditelným, aby na něj ženy zapomněly a cítily se v bezpečí. Každá ze zemí, kde jsme pracovali, měla své vlastní výzvy. O ty se s vámi také na následujících stranách dělím. Kniha chce být pohledem do zákulisí migrace a tak trochu i do práce novinářky a fotografa na volné noze. Navíc, sami jsme migranty. Nejenom práce v terénu nás dovedla na nejruznější místa. I texty, které budete číst, jsem psala napříč kontinenty, nejčastěji na Slovensku a v mexické Oaxace, která je dnes mým druhým domovem.

Jeden příběh v knize zatím chybí. Příběh manželky Kubance z nočního letu Cancún–Brusel.

Magdaléna Rojo

Oaxaca, březen 2023

Oaxaca, Mexiko

Nejistě postáváme před zavřenou brankou, čekáme, jestli paní domu zareaguje na štěkajícího psa. Není tu zvonek a vlastně ani nevíme, jestli zde Kenia, kterou hledáme, skutečně bydlí. Kolegyně Diana, novinářka z nedalekého města Juchitán, nám dala její jméno a strohé instrukce, kde najdeme dům, s tím, že na detaily se máme zeptat místních ve vesnici San Dionisio del Mar. Na dvoře naproti právě soused i s dalšími chlapy přistavuje novou část domu, ověříme si tedy, zda opravdu stojíme před Keniiným domem. Prý ano.

Čekáme dál. Netušíme, jestli se ukáže, jestli nás pozve dovnitř ani zda bude souhlasit s rozhovorem. A poslední, co v této chvíli umíme předvídat, je, kam nás její příběh zavede. Cítím, že je možná první kostkou domina, ke které ve hře přikládáme další tak, aby pasovalo číslo k číslu. Jenomže my takovou efektní řadu stavět nechceme. S Noelem toužíme vytvořit co nejkomplexnější obraz života žen migrujících mužů, ale v tuto chvíli nevíme, jak bude vypadat. Netušíme, jestli do sebe budou příběhy zapadat jako kostičky stavebnice. Nejprve se budeme muset postavit tváří v tvář vlastním představám o tom, jaký je svět, který známe, a konfrontovat je s tím, že kdesi na opačném konci zeměkoule je svět v mnohém úplně jiný.

Chvilka napětí se blíží ke konci. Kovové dveře domu zavrzejí a objeví se v nich silnější postava mladé dívky

oblečené v černém. Čelenku ve vlasech si potáhne dozadu a stydlivě se usměje. Je překvapená. Nechápe, co děláme před jejími dveřmi, neví, kdo jsme, a netuší, proč jsme vyhledali právě ji. Vysvětluju tedy, že jsme novináři a že chceme slyšet, jak se jí žije bez manžela, který je ve Spojených státech. Zdá se, že Kenia mé nedokonalé španělštině rozumí a nakonec souhlasí. Přivřené dveře otevře dokořán a pozve nás do tmavého pokoje.

Už od začátku je všechno jinak než v zemi, kde jsem vyrůstala. Na Slovensku cizí lidi do domu obvykle jen tak nepouštíme a svůj osobní příběh jim zrovna hned při první letmé návštěvě nevypovíme. Častěji mluvíme o jiných než o sobě, případně o tématech, u kterých nejsme tak zranitelní, jako je třeba počasí nebo výroba slivovice.

Ted' sedím v cizím pokoji, který slouží jako obývací pokoj, a jsem zaskočená. Mám klást otázky, ale přitom jsem vůbec nečekala, že nám Kenia otevře dveře, a už vůbec, že by se otevřela ona sama. Nečekala jsem vlastně vůbec nic.

Přes celý pokoj je natažená houpací síť. Kenia si do ní sedne hned poté, co ze dvora přinese dvě bílé plastové židle a ventilátor. Světlo vniká do místnosti pouze otevřenými dveřmi a jedním maličkým okýnkem. Pod ním dominuje oltář. Na dřevěném stolku zakrytém bílým ubrusem hoří ve sklenici svíčka. Kolem ní jsou rozložena žlutá kvítka a ve vázách bylinky. Za svíčkou stojí dřevěné rámy s fotografiemi členů rodiny, kteří už nežijí. Keniin otec zemřel před mnoha lety, máma teprve nedávno. Dva dřevěné kříže naznačují, že rodina vyznává koloniální náboženské dědictví. Na obraze nad oltářem je žena v tradičních istmenských šatech, sluneční paprsky zvýrazňují bílou barvu ozdoby, již má kolem hlavy. Region Istmo, kde se nachází San Dionisio del Mar, je známý svým propracovaným tradičním

oděvem. Žena na obrázku má na sobě klasicky černé šaty s vyšívánými barevnými květy.

* * *

San Dionisio del Mar je asi pětitisícová vesnička, zhruba jako náš Sliač. Většinu tvoří původní obyvatelé Huavové. Přibližně polovina lidí zde stále mluví huavským jazykem. Huavové obývali území mexického státu Oaxaca již před více než třemi tisíci lety. Dnes se však počítají na tisíce a žijí zejména podél pobřeží Tichého oceánu na jihu země. Jde o patrilokální společnost, žena tedy po svatbě přirozeně následuje muže do domu jeho rodičů, kde žijí všichni společně, dokud si novomanželé nepostaví vlastní příbytek. Nejsou to ženy, kdo by v domácnosti rozhodoval. Slovo má i při setkáních s cizími spíše muž. Nevím, jestli bychom tu takhle klidně seděli, kdyby byl Keniin manžel doma.

Muži v huavských komunitách se věnují pletení sítí a ženy vyšívání tradičních blůz *huipil* anebo ubrusů. Huavové se od nepaměti živili zemědělstvím a lovem ryb. Kukuřici a fazole, dvě hlavní plodiny, si dnes pěstuje téměř každá rodina, zejména pro vlastní spotřebu. Hlavy mnoha domácností každý den vyrážejí na moře, aby ulovily ryby na prodej. Ženy se mezitím starají o domácnost a občas se objeví i na poli, aby podaly pomocnou ruku mužům. „Než můj manžel odešel, byl rybář a farmář. Když muži loví ryby, jsou na moři celý den. Mnozí z nich pracují pro někoho, kdo má loď. Pokud nemají vlastní loď, může se stát, že některé dny zůstanou bez práce. Muž se dozvěděl, jestli potřebují, aby nastoupil do práce, pokaždé až v daný den. Pokud pracoval, vždycky donesl rybu i pro rodinu, ale to, co z rybaření vydělal, na život nestačilo,“ popisuje Kenia

každodenní realitu rodin místních rybářů. Zpočátku mluví potichu, téměř šepem. Osměluje se jen postupně. „Odešel, aby vydělal peníze na náš vlastní dům,“ dodá a vysvětlí nám, že dům, v jehož chládku nás přijala, patří její zesnulé matce. Tradice totiž kážou nenechat dům rok po úmrtí prázdný. Bydlí v něm i se svými dcerami. Jedné je sedm, druhé sedmnáct let.

Keniin manžel odešel před dvěma lety. „Muži mají povinnost postarat se o rodinu, a tak hledají, kde se dá. Někdy však není co dělat. Odcházejí, aby mohli jít dál a udělat něco, aby se jejich rodina měla lépe. Odcházejí, protože musí. Říkala jsem mu, že je to velká oběť, že je to daleko, ale trval na tom, že to zkusí. Odešel s kamarády z vesnice za jeho bratrance, kteří v té době žili ve Spojených státech. Podařilo se jim dojít až tam, ačkoli to nebylo úplně jednoduché. Trvalo to asi měsíc, manžela dokonce nejprve vrátili zpět, neboť vstoupil do země bez dokladů. Věděli jsme, jak postupují, že jsou v poušti, celí doškrábaní od trnů kaktusů,“ popisuje Kenia napínavý měsíc roku 2015. Tehdy tvořili Mexičané více než polovinu migrantů a migrantek, kteří neměli na území Spojených států amerických povolení k pobytu. V době, kdy sedíme s Keniou v jejím obývacím pokoji, je na druhé straně severní hranice více než deset milionů lidí bez povolení k pobytu. V posledních letech se do USA přenusulo Mexičanů mnohem víc, než se jich odtud vrátilo, což byl oproti minulosti obrát.¹ Kenia doufala, že případ jejího muže do těchto statistik nezapadne a brzy se znovu setkají. „Řekl, že se vrátí v provincii.“

Dohoda manželů zněla, že muž zůstane v zahraničí, dokud si nepostaví nový dům. A ten už stojí. Nastěhují se do něj, jakmile se muž vrátí.

Kenia je moje vrstevnice, ale reality našich dnů, jakož i možnosti, které máme, se překrývají v málo bodech. „Chtěla bych jít do USA i s dětmi. Ale pro ženy je to nebezpečné. No a teď s tímhle, který tam je – migranti se bojí, protože je pro cokoli můžou vrátit zpět,“ dodá Kenia s hořkostí o americkém prezidentovi Donaldu Trumpovi. Keniinu muži se podařilo překročit hranici rok před jeho nástupem do úřadu. Ve chvíli, kdy nám Kenia pohrdavě vypráví o důsledcích jeho politiky, jen málokdo tuší, jak daleko až zajde Trumpovo šíření strachu z těch, kteří přicházejí. Na oddělování dětí od rodičů nikdo raději ani nepomyslí.

Její cesta za manželem nepřipadá v úvahu, a tak Kenia čeká. Dny v San Dionisiu del Mar se podobají jeden druhému jako vejce vejci. Každé ráno Kenia odvede mladší dcerku do školy, pak se nasnídá, osprchuje a vyšívá. Připraví oběd a telefonuje s manželem. V kontaktu jsou neustále, Kenia tvrdí, že jí to hodně pomáhá. Pere v ruce, pak znovu vaří. Pokud není co vyšívat, tak alespoň tká. „Tady se neodpočívá,“ říká.

* * *

Do pokoje vstoupí starší dcera Flor. Dívka je vyšší než její máma, na sobě má šedé tričko a kraťasy, vlasy učesané do jednoduchého copu. Překvapená udělá ve dveřích nejprve krok vzad, nakonec se však vydá k nám a posadí se na jednu ze židlí. Druhá dcerka si hraje u sousedů. „Chybí ti táta?“ zeptám se Flor. „Ne, mluvíme spolu každý den,“ odpoví podobně ostýchavě jako její máma.

Říká, že brzy skončí střední školu a ráda by dál studovala – psychologii. „Chce pokračovat ve studiích a my

ji v tom podporujeme. Rodiče ve vesnici pomáhají svým dětem, pokud touží studovat. Jsou ženy, které ve studiu nepokračují, neboť se vyvdají již v mladém věku. Studují spíš muži. Ale jsou rodiny, které podporují také dívky. My chceme dceru podpořit," odkrývá Kenia další položku na pomyslném seznamu „Použití dolarů“. Nejprve dům. Potom vzdělání dětí.

Kenia byla ve Florině věku už tři roky vdaná a po dvoře jí běhala dvouletá dcera. Časy se mění, v San Dionisiu del Mar dnes mnohé rodiny s vdavkami dcer nespěchají tak jako kdysi. „Ano, mám přítele. Tatínek to ví. Řekla jsem mu o něm. Nejprve nechtěl, abych s ním byla, ale pak mi řekl, ať se s ním pomalu seznamuju a později uvidíme. Prý mi důvěřuje," prozradí Flor. Máma jenom tiše naslouchá, jako by hlavní slovo v této otázce měla hlava rodiny, bez ohledu na to, jak daleko žije.

* * *

„V prosinci přijede," zopakuje Kenia několikrát. A všechno bude takové jako dřív. Hrozí však, že stejné to bude ve všem – i v zápase o živobytí. Vnitřní motivace postavit dům a nechat děti vystudovat byla jedním z důvodů, proč Keniin manžel odešel. Druhým byly vnější okolnosti, se kterými mohli udělat jen velmi málo.

Když se Kenii zeptám, jak se jim tady v San Dionisiu žije, její odpověď sahá daleko za hranice vesnice. „Teď máme problémy s větrnými elektrárnami, takže nejsme tak klidní jako obyčejně. Stále čekáme, jestli i sem nepřijdou firmy a nevystěhují nás," řekne. V posledních letech proti větrným elektrárnám protestují místní napříč celým regionem Istmo, který patří mezi největrnější v Mexiku.

Na některých místech postavily zahraniční i lokální firmy větrné turbíny v těsné blízkosti domů. Jinde zase zabírají obyvatelům půdu, která je živí. Někdy za ni platí nájem, jindy ne, což způsobuje prohlubování nerovností. Stavba elektráren může podle místních kritiků tohoto velkolepého projektu ohrozit i vodní ekosystémy, které živí zdejší rybáře. „Když nebudeme lovit ryby, co budeme jíst?“ klade Kenia docela logickou otázku. Rozhovor s ní děláme v dubnu 2017. V květnu obyvatelé vesnice podpalují bagr, který právě „nastoupil do práce“. Měl připravit půdu pro instalaci větrné turbíny u pobřeží na kraji vesnice.

Energie, kterou by měly vyprodukovat zdejší elektrárny, poteče do sídel nadnárodních i domácích společností v celém Mexiku a potenciálně ji mohou vyvážet i za hranice.

Jedná se o komplexní téma. Místní komunity a organizace, které je reprezentují, nejsou vysloveně proti větrným elektrárnám jako zdroji energie. Problémem je především zabírání půdy bez dostatečných konzultací s místními, ale také dopad, jaký mohou tyto projekty na životy původních obyvatel mít.

* * *

Za malým oknem je slyšet muzika, na ulici vidíme průvod lidí. Ve vesnici je svatba. „Budu tam muset jít odnést dary – i za manžela,“ naznačí Kenia další povinnost, která jí přibyla po mužově odchodu. Obvykle jsou při podobných oslavách vyslanci rodiny muži. Pochopíme, že je čas jít.

Po více než hodinovém rozhovoru za sebou zavřeme kovové dveře. Pokračujeme na pláž, kde si dáme nejlepší rybu, jakou jsme kdy jedli. Připraví nám ji místní kuchařka, ale recept na speciální marinádu nám neprozradí.

U ryby, ale ještě dlouho poté, co odejdeme ze San Dionisia del Mar, přemýšlím, jaké různé podoby mohou mít partnerské vztahy. Mnohé otázky, které jsem měla pro Keniu připraveny, vycházely z mých idealistických představ o lásce.

Do té doby jsem o citech mezi dvěma lidmi přemýšlela v romantickém kontextu. Představovala jsem si lásku, kterou člověk pociťuje každým kouskem své existence. Lásku, která přináší jakýsi pocit prázdnoty, když ten druhý není přítomen. Vždy jsem chtěla vztah, v němž dva lidé naslouchají jeden druhému. Vztah plný respektu, svobody a podpory, které přicházejí s důvěrou v toho druhého. Vztah, v němž spolu dva lidé prožívají šťastné i smutné okamžiky. Toužila jsem po ránech v objetí, když se ani jednomu z dvojice nechce vstát do nového dne. Toužila jsem po večerech, během nichž se společně zaposloucháme do oblíbené hudby se sklenkou vína v ruce. Nebo si budeme povídat o uplynulých či plánovaných cestách.

Romantická láska spočívá v tom, že najdu jediného, dokonalého partnera. Dokonce při ní nezáleží ani na materiálním zabezpečení. Pokud svou polovičku miluješ, víš, že nějak bude. Český psycholog Jiří Procházka v jednom podcastu² říká, že koncept romantické lásky se budoval staletí a vyvrcholilo to kapitalismem. Dnes je taková láska ideálem, kterého musíme dosáhnout, jinak nebudeme šťastní.

Při rozhovoru s Keniou jsem si uvědomila, jak evropský je můj pohled i mé prožívání. Překvapilo mě to, i když to nebylo poprvé, co jsem dělala rozhovor s někým z jiné kultury. Některé věci jsou v nás zakořeněné hlouběji, než si myslíme.

Pokud však chci dát hlas ženám z jiných koutů světa, hned od setkání s Keniou je jasné, že se budu muset

otevřít zcela jiným perspektivám. Láska má různé podoby, nejen romantickou. Může být například i naprosto praktická. Nemusí začít zamilovaností, ale jednoduše proto, že tak rozhodli rodiče dvou lidí. A jejím projevem nemusí být jen neustálá blízkost, ale třeba i to, že se muž vzdálí tisíce kilometrů, aby se postaral o rodinu.

Možná jsem tedy naprosto mylně předpokládala, že nejtěžší pro ženu, která zůstala sama v zapadlé mexické vesnici, bude nekonečné čekání na chybějící kousek puzzle.

Keniu provdali, když jí bylo čtrnáct. Vedle svého manžela se neprobudila už dva roky. Ve vesnicích původních obyvatel v Oaxace rozhodně není jediná. Podobných žen zde žijí tisíce. A nejen tady.

